

TÓTH BARBARA

„Eltemetem Európát játékautomaták ajkain...”

AZ 1945 UTÁNI OSZTRÁK LÍRA: WALTER BUCHEBNER
CELLULÓZ IDŐ CÍMŰ POSZTUMUSZ KÖTETÉRŐL

Az 1945 utáni Ausztriát minden tekintetben különleges helyzet jellemezte: nemcsak a kulturális-irodalmi újrakezdés lehetősége volt adott, hanem számolni kellett egy extrém veszélyeztetettség ismételt lehetőségével, még a személyes katasztrófákkal is. Ez leginkább a fiatal, irodalmi hírnévvel nem rendelkező „szárnypróbálgatókat” fenyegette. Olyannyira, hogy a tragikusan félresikló, lezáruló életpályák – mint Walter Buchebneré, Hertha Kraftneré – az 50–60-as évek panorámájához elválaszthatatlanul hozzátartoznak. Ekkor merülhet föl bennünk az a kérdés: mit rejtenek magukban a háború utáni évtizedek, melyek ezeket az írói pályákat, egy látens zavarodottság mintapéldányaiként, alapvetően determinálni fogják. Ernst Fischer az osztrák kultúra válságát ökonómiai és politikai kérdésként kezelte. Az állam nem támogatta megfelelő mértékben az irodalom „utántermelődését”; írni egyet jelentett a lassú, de biztos éhenhalással. Kevesebb lett a publikálási lehetőség, folyóiratok szűntek meg, a könyvkiadás fellendülése sokáig váratott magára. Erről a nyilvánvaló válsághelyzetről nem mindenki akart tudomást venni. Aki hallgat a krízisről, nincs kiteve annak a veszélynek, hogy 1945 után az osztrák irodalmi tradíciókat stilsztikailag, formailag „elavultnak”, politikailag kompromittáltak tekintse.

A háború utáni modern osztrák irodalmat találóan a „nullpont”-kifejezéssel jellemezhetnénk: „irodalmi modernnek”-en a 20-as évek „modern” fogalmát értik mintegy 1955-ig. A leglényegesebb irodalmi modellek közé soroltattak: James Joyce, Gertrude Stein és a dadaisták. A konkrét, „kísérleti” osztrák irodalmat majd a „Wiener Gruppe”¹, ill. a „Grazer Gruppe”² megalakulása fémjelzi. A „nullpont-időszak” atmoszférája nem kedvezhetett a saját költői hang megtalálásának akkor, amikor a „művészi keresés” útvesztői egyértelműen másodrendű problémaként szerepeltek. A legégetőbb kényszer, a legfontosabb feladat ekkor a „meztelen, materiális inség” legyűrése, valamint a megszállott, restaurációs ország szolidaritásának szuggesztív hangoztatása.

Ebben a görcsös, ellentmondásoktól sem mentes klímában megszólal egy új, ismeretlen hang: Walter Buchebneré, hogy kritikus szellemével kíméletlenül tapintson rá az antikommunista Napnyugat őseinek, leszármazottainak sebeire. Az utódok megdöbbenő módon egy olyan kultúrát védelmeznek, mely már nem is létezik, hiszen épp a védelmezők áldozzák majd fel a gazdasági fellendülés oltárain.

Buchebner saját generációjának szétszakítottságát testesíti meg. Úgy tűnik, hogy a szellem rendezett léte végképp elveszett, a káoszból nem lehet kitalálni, sőt, ennek átformálásán gondolkodva benne emberhez méltóan sem lehet élni. A költő 1951-től – első publikálás – egy bő évtized leforgása alatt hosszú utat jár be. Kezdeti konzervatív álláspontját („az új kényszerével semmit sem tudunk kezdeni”) feladja, a 7 év hitleri elnyomás szellemi kیهezetetettsége „farkasétvágyúvá” teszi. Éhsége azonban eltér honfitársaiétól. A szalonnaképpű, fehérmellényes, elégedett polgártársak undorral, megvetés-

sel, agresszív dühvel töltik el; a konjunktúra fellendülése, „állam-bácsi” húsának felzabálása felülvizsgálásra készíti. Felülvizsgálja költői elképzeléseit és Ausztria történelmét. A korai, kozmikus, szentimentális-romantikus hangot Hermann Hakel³ hatására vallásos lelkesedéstől átítatott munkáslíra váltja fel. Formai, gondolati kísérletező kedve nem hagyja el, és így lesz 1955-től radikális-realista krónikása a „törpe, alpesi Amerikának”.

A hidegháború következményeként csak 1955-ben írják alá az államszerződést Ausztria örökös semlegességéről, ezt követi az ENSZ-tagság, és végül megszületik a nemzeti hadsereg újrafelfegyverzéséről szóló döntés. Körvonalazott politikai program, megnevezett trauma: az ország újrafelfegyverzése. „Az egész olajfa-generáció – Buchebner generációja – csodálkozva tekint fel. Mindannyian felkészületlenek vagyunk” – hirdeti Andreas Okopenko, Buchebner költőbarátja.

A pacifizmusról való lemondás azonossá vált saját osztrák történelmük elárulásával. De vajon mit jelent az, hogy „osztrák történelem”? A régebbi, illetve az újeletű osztrák jóllakottság „áthúrozza az emlékezetet, mint egy zongorát, finoman az elfeledetre”.⁴ Odo Marquard kijelentése, miszerint „eredet szükségeltetik a jövőhöz”, deformált politikai-kulturális vezényszóvá korcsosul, hiszen, s ez különösen az 50-es-60-as éveket érinti, az ország jövője a történelembe emigrál. A Történelem, azok a Habsburgok...

Buchebner vallomásai a *Cellulóz időből* pontos és helytálló információk egy önmagát nem találó és vállalni nem akaró ország mindennapjairól, politikájáról és kulturális nihiljéről. A „hamuszürke melódiák”¹ egy keserves mizériáról, pontosabban ennek két meghatározó tényezőjéről, az osztrák politika hazugságairól és egy részeg és feltétlen ambivalens „ami-lázzról” tesznek tanúságot. Az ifjú költő kritikusan szemléli korát, s érintkezési félelmeit legyőzve öninjekciózást végez – párhuzamosan a veserákja elleni morfiuminjekció hadjárattal –, amikor az elamerikanizálódott világot poénra kiélezett képekbe rögzíti. A mesterséges, szubsztancia nélküli kor Ausztriáját, de leginkább Bécsset „húzza nyársra” az elbécsiesedett, de mégiscsak egy vidéki kisváros, Mürzzuschlag szülöttje.

A kor politikáját egészen 1966-ig a fekete és a piros színek egy színné válása⁵ jellemezte, olyan állapotot teremtve meg ezáltal, amikor a grillezett „enyém-tiéd-csirke” „csevapcsicsi könnyeket” csalt az emberi szembe. Az újjáépülő osztrák állam esélyei a költő rokonszenvében szinte a nullával egyenlőek: üvöltősen versek után az „állam-bácsi” is, kiáltson a próféta-költővel együtt a szabadságért¹¹ – mindezek csak álmokképek és érzelmes vágyakozások. Az „igazság-felvételeken” (=vers) csupán a nagyhatalmakkal való „parasztravaszz – semleges – bánásmód” tükröződik és a háttérből fel-felbukkan a jelenné vált Habsburg-múlt imádata. Ezt az imádatot kikényszerítetten hordozza az osztrák polgár, hiszen „kialszik a monarchia”,¹¹¹ de ő erről nem kíván tudomást venni. Így inkább együtt él a császársárga homlokzat alá bújtatott náci idővel. (A költő akkor beszél erről, amikor az még korántsem volt divatos.)

Ausztria, Bécs Buchebner verseiben agonizál, haldoklik és meghal. A „Wiener Blut” már rég nem Johann Strauss szerzeménye; a bécsi vér kivert fogaktól vérző száját^{1V} jelképez: mind az 1. osztrák köztársaság, mind a 2. világháború véres foghíjakat hagy maga után. Protézis behelyezésére – kitűnik a versekből – az amerikai pénz-kultúrávilág vállalkozott. Az eredmény egy sajátságos „keverék-kultúra” (Mischkultur), ahol kertitörpék stílbútorok között jégszékrenypsichózisoktól a mennybe mennek.

A fiatal férfi „ellátva gyógyszerekkel és cinikus reménytelenséggel”^{VI} figyeli a „fájdalomvárost”,^{VII} a valóságost és a hazugságot egyszerre leplezi le. „Közép-európai el-

hagyatottsága^{viii} kevés – vagy talán éppen elegendő – ahhoz, hogy Bécs haláltáncát megfékezhesse; így csak látletelekkel szolgál. A városban, szimbolizálva az egész országot, egy egyetlen végnélküli „jólét-este”^{ix} tart, a „jobbanmegyünkünk – srácok”^x hangyaszigorlalommal építgetik a „jólétpiramist”^{xi} a „betonöntetű jólét provincializmusára”^{xii}.

Mindennemű tevékenység „schlagwortja” a jólét. Jólétről álmodik, aki már egyszer „zsiros pofát” látott, és jólétet akar a megfulladásig, a kifulladásig. Francia filmekre (Truffaut), francia költőkre (Baudelaire, Valéry) csak Buchebner és a Hawelka kávéház fiataljai figyelnek fel, kik „vitakoznak és cigarettáznak és meghalnak”^{xiii}. A „jövönélküli aszfaltdzsungel felgyülemllett provincializmusa”^{xiv} épp a legborzasztóbb évszázad – Buchebner szavai – második felében pusztít: zenegépek, játékautomaták, bőrdzsekik, nylonok, popcornok ikonjai díszelnek. De létezik egy másik Amerika is: blues, jazz, Allen Ginsberg és Jack Kerouac...

Költőnk „aktív költészet” címszóval foglalja össze poétikai törvényeit. Itt kiemelt hangsúlyt kap az ún. üvegkeménységű ritmikus elem, ez a „kulturálatlanság egyetlen ellenmérge”^{xv}. A ritmus siet a fogalmak segítségére, hogy a valóságot „újrafedjék”. Az „együttjáték” új formája „szabad improvizációval” nyeri el végleges alakját, de szemben a lényegében improvizációból megteremtődő dzsesszel, konkrét megfogalmazásokra lesz képes.

A versek olvasásakor mi is egy vitathatatlan konkrét „sightseeing” résztvevőivé válunk. A megszokott bécsi üvegkép beárnyékolódik: „a Burg, a Graben, a Prater és a Stephansdom az egyik oldalon, míg a másikon „gazdasági grimaszokért elzalogosított ósapa-koponyák”,^{xvi} Grinzing borvörös, őszi alléi,^{xvii} szánkban pedig „felvizezett vériz”^{xviii}. Buchebner európai, osztrák horoszkópja nem túloz akkor sem, amikor a vízözönt idézi fel, s a szeretett nőnek a legszebb kalap mellé szigonyt, bűvárszemüveget és oxigénpalackot is nyújtana. Közvetlen közelből éli meg egy legendás kor kevésbé legendaszerű hétköznapjait, a betört „kutyavilágban” (mondo cane) megdermedten nézi, hogyan válik a város egy féktelen nemzetközi kíváncsiság „kurvájává”. Bécs eladja önmagát, „poros utcákba dőlnek a házak”,^{xix} a bátortalan sétáló epeízú almát rágszál,^{xx} a környezetvédelem zöldjei egyelőre epesárga színűek.^{xxi}

A költő minden negatív előjelű („elismertük a temetkezési vállalatokat”)^{xxii} fenyegető („jelentem a temetkezési vállalkozók közeledtét”),^{xxiii} néha meghökkentésnek tűnő kijelentése ellenére is (Goethe, Trakl, Rilke nem számít, és Bécset elhagyta Hofmannsthal, Karl Kraus, Musil),^{xxiv} úgy gondolja, hogy az agonizáló, „halálos álmokban”^{xxv} szenvedők – bárhogyan is értelmezve – mintha egy út végére érkeztek volna...: „ha ösztönzőleg tudnék hatni Rád, / város, a zsiros bálnahasban.”^{xxvi} Szótőrökkel akarja Buchebner a gyáva, zsiros jólétrengetegből kihalítani Bécset.

Bécs „rebellis sanzon költője” – öndefiníció – életének utolsó éveiben meglepő formai bravúrral⁶, frappáns gondolati éleslátással rendelkező remekműveket alkotott. Nem vált mártírglóriás költővé, a mai napig nem túl széleskörű irodalmi elismertségnek – ismertségnek örvendő osztrák lírikus 1964-ben, 35 évesen hatévi szenvedés után öngyilkos lett. Rettegett attól a pillanattól, amikor nincs már morfium – de amíg valószínű tudta az életet, addig újból és újból kiszállt „szolid, demokratikus, alpesi sírjából”^{xxvii} és magából a kulturálatlanságból szólt a kultúraszétesés ellenében – egy tághorizontú, őszinte kultúra mellett érvelve. Tudta, hogy „a szenny elnyeli, amit kiköp”,^{xxviii} búcsúzóul természetesen íróasztalához ült le, kezében Peter Stuyvesant, gondolatban utoljára – talán a valóságban is? – kipróbálva túlhízalt, felhevült korának jólét-eredményeit, majd hozzáfogott íróasztalának elégetéséhez, mert „hűvösödnek a nappalok”.^{xxix}

Hideg napok „félelemköltészete” Walter Buchebner lírája, felelőtlenség lenne vakon és süketen elmenni mellette:

*Végtagjaimat átlukasztották,
úgy, hogy a napban már nem vetnek árnyékot
az ég így átment rajtam keresztül
a végtelen kékség előtt mint
önnön másolata jelentem meg
de miután lélegzetemet elfojtották
és a fejemet felrobbantották
rá kellett jönniük,
hogy én még élek!^{xxx}*

JEGYZETEK

1. A Wiener Gruppe megalakulása az 50-es évek közepére tehető. Tagjai: H. C. Artmann, Gerhard Rühm, Konrad Bayer, Oswald Wiener és Friedrich Achleitner.
2. A Grazer Gruppe megalakulása a 60-es évek végén történik. Tagjai: Alfred Kolleritsch, Peter Handke, Wolfgang Bauer, Barbara Frischmuth, Günter Falk, Gert Jonke...
3. Hermann Hakel az osztrák Pen-Club vezetőségi tagja és az egyik legbefolyásosabb irodalmi mentor volt.
4. Walter Buchebner: Irtsd ki a jácintokat című verséből
5. 1945–66 között Ausztriában kettős (kétpárti) kormány volt hatalmon. A Néppárt (ÖVP) képviselte a fekete színt, a Szociáldemokraták (SPÖ) a pirosat.
6. Walter Buchebner utolsó éveiben kiterjedt Hölderlin- és Trakl(!)-himnusz tanulmányokat folytatott, gyümölcsöző hatásuk nyilvánvaló.

A római számmal jelölt citátumok Buchebner következő verseiből származnak:

- I. aschenfarbene melodie.
- II. Onkel Staat
- III. bild einer stadt
- IV. sightseeing
- V. statistik des strohs
- VI. ich, die fiebereule
- VII. ich hiob, der nachtmahr
- VIII. in Fattys Saloon
- IX. du hast so etwas gewisses Wien
- X. statistik des strohs
- XI. mondo cane
- XII. wien bei windstille, sightseeing
- XIII. Wien 61
- XIV. ich der bürger von Wien
- XV. aktive poesie
- XVI. aschenfarbene melodie
- XVII. sightseeing

- XVIII. Sightseeing
XIX. abends in Wien
XX. abends in Wien
XXI. abends in Wien
XXII. europaischer horoskop
XXIII. abends in Wien
XXIV. Daniela Striegl-től, a kötet utószavának szerzőjétől vett idézetek.
XXV. monolog für die toten
XXVI. ich kann nicht schlafen
XXVII. in Fattys Saloon
XXVIII. löscht aus die hyazinthe
XXIX. ich sehe zum abschied fotos
XXX. sie haben mich ausgequetscht

